

แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวผู้ไทย
บ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
GUIDELINE FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL FOR
THE LIFELONG LEARNING OF PHU THAI PEOPLE BAN KHAMKANG,
KUCHINARAI DISTRICT, KALASIN PROVINCE

เริงวิชญ์ นิลโคตร

Reongwit Nilkote

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Rambhai Banmi Rajabhat University, Thailand

วงศ์สิริ เรืองศรี

Wongsiri Rueangsri

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suratthani Rajabhat University, Thailand

ธารารัตน์ สัตยญะโม

Thararat Sunyamo

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม

Nakhon Pathom Provincial Public Health Office, Thailand

ชาตรี ลุนดำ

Chatree Lundam

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar, Thailand

E-mail: mong_rnk@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตบนฐานทุนทางสังคม เป็นวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลจากเอกสารสัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการถอดบทเรียน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 25 คน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เครื่องมือในการวิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแนวคำถามการถอดบทเรียน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และตรวจสอบด้วยเทคนิคสามเส้า ผล

* Received 11 November 2021; Revised 16 December 2021; Accepted 20 December 2021

การศึกษาพบว่า 1) ทูทางสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทย ประกอบด้วย 1.1) ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นกลุ่มชาวผู้ไทยที่มีต้นกำเนิดบรรพบุรุษเดิมมาจากลุ่มน้ำดำ-แดงของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเหมือนกับชาวผู้ไทยกลุ่มอื่น 1.2) บริบทของพื้นที่ในปัจจุบัน บรรพบุรุษชาวค้ำกั้งได้แยกตัวออกจากชาวผู้ไทยกลุ่มใหญ่จากเมืองกุดสิมหารายณ์ 1.3) สังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทย เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อขนบธรรมเนียมฮีตสิบสองคองสิบสี่ เชื่อในพระพุทธศาสนา และ 1.4) ศักยภาพและทูทางสังคมที่เป็นรากฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิต มิติกระบวนการ และมิติปัจจัยแวดล้อม และ 2) แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทูทางสังคมเป็นฐาน มีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ บริบททางสังคม ทูทางสังคม การอบรมกลุ่มกลา และการเสริมสร้างวงจรการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทูทางสังคมเป็นฐาน และปัจจัยสนับสนุนคือ การผสมผสานและปรับตัวให้เท่ากับปัจจุบัน และสอดแทรกความรู้ ทักษะ และความสามารถให้เกิดวงจรการเรียนรู้

คำสำคัญ: ทูทางสังคม, ชาวผู้ไทย, การเรียนรู้ตลอดชีวิต

Abstract

The Objectives of this research article were to 1) study social capital and culture of Phu Thai people, Ban Kham Kang, Lao Yai sub-district, Ku Chi Na Rai district, Kalasin province, and 2) study guidelines for the development lifelong learning education based on social capital. This was a qualitative research that studied data from documents, in-depth interviews, group discussions, participant observations and taking lessons. The key informants were village sages, community leaders and 25 people involved. Data was selecting a specific sample group, learned questions, content analysis and triangulation technique. The research results found that: 1. Social capital and culture of Phu Thai people were included with; 1.1) community history found that they are a group of Thai people whose ancestors were originally from the Black-Dang River Basin for the Socialist Republic of Vietnam and the Lao People's Democratic Republic like other groups of Thai people 1.2) current area context, the ancestors of the Kham Kung people separated from a large group of Phu Thai people from Kud Sim Na Rai 1.3) social and culture of Phu Thai people who believe in supernatural powers, Hit Sib Song Khong Sib Si custom (ancient custom of Laotian and Thai Isan), Buddhism and 1.4) the potential and social capital that foundation for lifelong learning of the procession and environment dimension. And 2. The guidelines for the

development lifelong learning by social capital as a foundation, there were four components: social context, social capital, educational, to supported the life-long learning cycle base on social capital foundation, and the supporting factor was mixing and adjusting to the present, Including knowledge and skills, and ability to created learning cycle.

Keywords: Social Capital, Phu Thai people, Lifelong Learning

บทนำ

ความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งด้านเชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ วิธีการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของคนไทยได้สะท้อนถึงเอกลักษณ์ที่มีรูปแบบเฉพาะของแต่ละภูมิภาค เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต และแนวปฏิบัติที่ตีงามส่งต่อมาจากรุ่นสู่รุ่นก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาเฉพาะของท้องถิ่นและเป็นทุนทางสังคมที่หนุนเสริมให้ชุมชนระดับฐานรากมีความเข้มแข็ง การพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนได้ต้องให้ความสำคัญกับชุมชนที่เป็นฐานของประเทศ เป็นที่อยู่ของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด มีการสืบต่อทางวัฒนธรรม หากมีการพัฒนาอย่างบูรณาการเชื่อมโยงอยู่ในกันและกัน จะเกิดดุลยภาพ ต่อเมื่อมีดุลยภาพจะทำให้เกิดปกติภาพหรือสุขภาวะและความยั่งยืน (ประเวศ วะสี, 2560) การให้มุ่งการบูรณาการหลักการหรือหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตนับว่าเป็นหลักการที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ที่มีการนำรากเหง้าของสังคม เช่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ และภูมิสังคมซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคม (social capital) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา (ธนากร สังเขป, 2556) นอกจากนี้ แล้วยังเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตจำเป็นต้องอาศัยหลักการพัฒนา ประกอบด้วยหลักความร่วมมือแบบหุ้นส่วน หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักความสามารถในการดำเนินการ โดยในการดำเนินงานนั้นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ซึ่งถือเป็นการระดมทุนทางสังคมและสรรพกำลังทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันดำเนินการและบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุนทางสังคม ถือว่าเป็นสิ่งที่ตีงามในสังคมเป็นสิ่งที่ก่อเกิดและสั่งสมอยู่ในสังคมมาเป็นเวลานาน ได้แก่ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญา มนุษย์หรือบุคคล วัฒนธรรม หรือประเพณี และสถาบันทางสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยทุนทางสังคมจะแสดงบทบาทในการให้ความรู้ในสังคมเศรษฐกิจยุคใหม่ ให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาวะและให้ทักษะในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้จะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอีกด้วย (ปาน กิมปี, 2554)

ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นระยะเวลานาน จะมีคำเรียกและภาษาเขียนเรียกกลุ่มที่แตกต่างกันไป เช่น คำว่า ผู้ไทย ผู้ไท ภูไท หรือพู่ไท เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดตระกูลไทย-ลาว ตามหลักฐานพบว่าเดิมนั้นมีถิ่นฐานอยู่ลุ่มแม่น้ำดำ - แดง ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน ทางกายภาพผู้ไทยจะแตกต่างกันทางการแต่งกายคือ เสื้อผ้าที่สวมใส่ประกอบด้วยผู้ไทยดำ ผู้ไทยขาว และผู้ไทยแดง นอกจากนี้ ยังมีการเรียกชื่อกลุ่มตามลักษณะการแบ่งของกลุ่มในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ได้แก่ กลุ่มแรก ผู้ไท หรือผู้ไต (Phu tay) ตั้งถิ่นฐานตอนเหนือของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม กลุ่มสอง ผู้ไทดำ หรือไทดำ ตั้งถิ่นฐานในตอนเหนือของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามด้านทิศตะวันตก กลุ่มสาม ผู้ไทขาว หรือไทขาว ตั้งถิ่นฐานตอนเหนือของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม กลุ่มสี่ ผู้ไท หรือผู้ไทแดง หรือไทแดง รวมไทแหง ไทฮ้อย ไทคัง และไทใหญ่ ตั้งถิ่นฐานทางทิศตะวันตกของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม กลุ่มที่ห้า ผู้ไท หรือไทเมือง ตั้งถิ่นฐานตอนเหนือด้านตะวันตกของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม กลุ่มที่หก ผู้ไท (Phu Thay) หรือผู้ลาวในเมือง จังหวัดเดียนเบียนและจังหวัดไลเจิว (สุเทพ ไชยจันทร์, 2556) สิ่งที่สร้างชื่อเสียงของชาวผู้ไทยคือ ศิลปะการฟ้อนผู้ไทยที่เป็นศิลปะการแสดงของชนเผ่าภูไทในงานบุญประเพณี และธรรมาสันเสาเดียวที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงความเชื่อที่มีลักษณะเฉพาะของผู้ไทย ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อตามหลักศาสนาพุทธ และความเชื่อเรื่องผีเข้าด้วยกัน การสร้างธรรมาสันเสาเดียวโดยนำความเชื่อทางการนับถือผีแต่เดิมมาประยุกต์เข้ากับความเชื่อแบบศาสนาพุทธที่มุ่งเน้นให้คนทำแต่ความดีละเว้นจากการทำชั่วให้อยู่ในครรลองครองธรรม (คำพันธ์ ยะปะตัง, 2555)

ชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีการอพยพเคลื่อนย้ายมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจากแขวงคำม่วน (เมืองบก เมืองวัง) และแขวงสะหวันเขตหลังสิ้นรัชสมัยของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2369 - 2371) ในพื้นที่ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูผินารายณ์ มีหมู่บ้านชาวผู้ไทย 4 หมู่บ้านคือ บ้านมนาว บ้านคำกั้ง บ้านเหล่าใหญ่ และดงเหนือ เป็นกลุ่มที่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองวังทั้งสิ้น ปัจจุบันแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ชาวผู้ไทยบ้านคำกั้งยังยึดถือวิถีทางสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรม และความเชื่อ ที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเหนียวแน่น ยึดถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและมีการถ่ายทอดปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ได้แก่ การกินดอง (งานแต่ง) ประเพณีการทำบุญเกี่ยวกับผู้ตาย ประเพณีอุทิศญาติผู้ล่วงลับ ประเพณีเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ประเพณีอันสืบเนื่องกับฮีดลีสองคองสิบสี่ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต (นวรรตน์ บุญภิลละ, 2558) จะเห็นได้ว่าประเพณีและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของชาวผู้ไทยเป็นเครื่องหล่อหลอมความเอกลักษณ์ของกลุ่ม และนับว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนจนถึงปัจจุบันจากความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเป็นทุนทางสังคม

ของชาวผู้ไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่มีพัฒนาการทางสังคมมานานมีการสืบสานเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนมาอย่างยาวนาน จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยทุนทางสังคมเป็นฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้และการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตกับชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) การสัมภาษณ์เชิงลึก เลือกรูปแบบตัวอย่างแบบเจาะจง ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนของการวิจัยดังนี้

1. ด้านขอบเขตการวิจัย

1.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) ปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน จำนวน 5 คน 2) แกนนำชุมชนของบ้านคำกั้ง จำนวน 5 คน 3) สมาชิกชุมชน จำนวน 12 คน และ 4) ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนโดยตรง จำนวน 3 คน จำนวนทั้งสิ้น 25 คน โดยเลือกรูปแบบตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง โดยมีเหตุผลการเลือกรูปแบบดังนี้ 1) เป็นสมาชิกชุมชนและมีประสบการณ์เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน 2) สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยได้เป็นอย่างดี และ 3) มีความยินดีให้ข้อมูลทั้งระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามและหลังการเก็บข้อมูล เพื่อเติมเต็มข้อมูลให้สมบูรณ์ที่สุด

1.2 เนื้อหา ได้แก่ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรม กระบวนการทุนทางสังคม และการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษากับการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหา แล้วนำไปหาค่าความเที่ยงตรงโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC ได้เท่ากับ 0.67 – 1.00 (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.85 ถือว่าผ่านเกณฑ์ และตรวจสอบข้อมูลทั้งหมดด้วยเทคนิคสามเส้าและจัดทำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ แบ่งเป็น 3 ตอน คือ 1) ข้อมูลพื้นฐาน 2) สังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และนำบทสนทนาที่ได้มาวิเคราะห์แนวทางการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน

3. ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ เก็บด้วยตนเอง แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ระยะที่ 2 ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ใช้แบบสัมภาษณ์ และระยะที่ 3 แนวทางการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน ใช้การสนทนากลุ่ม

4. ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ข้อมูลเอกสาร วิเคราะห์เชิงเนื้อหา และเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดด้วยเทคนิคสามเส้า

ผลการวิจัย

1. การศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า

1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน จากการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน พบว่า ชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่เป็นกลุ่มชาวผู้ไทยที่มีต้นกำเนิดบรรพบุรุษเดิมมาจากกลุ่มน้ำดำ-แดงทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามอาณาเขตติดกับชายแดนแขวงหัวพันสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เหมือนกับชาวผู้ไทยกลุ่มอื่น ๆ ด้วยเหตุผลทางการเมืองซึ่งมีการสงครามบรรพบุรุษได้อพยพเคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณเขตเมืองวัง (เมืองวิไลบุรี) แขวงสะหวันเขตในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และอพยพข้ามฝั่งแม่น้ำโขงมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยชาวผู้ไทยบ้านคำกั้งเป็นกลุ่มที่อพยพมาพร้อม ๆ กับชาวผู้ไทยตำบลหนองห้าง ตำบลกุดหว้า กลุ่มนี้รู้จักกลุ่มว่าเป็น “ผู้ไทยกะแตบ” ด้านความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชาวผู้ไทยพื้นที่อื่น ๆ ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือและพื้นที่อื่น ๆ พบว่า ประเทศไทยมีชาวผู้ไทยกระจายอยู่พื้นที่ต่าง ๆ มากกว่า 20 จังหวัดในประเทศไทย แต่ส่วนมากจะอาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ เขตกเขาภูพาน เช่น จังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด บึงกาฬ อุดรธานี หนองคาย เป็นต้น ประวัติความเป็นมา ตำนานการสร้างบ้านแปลงเมือง เช่น การช่วงชิงไหวพริบการปกครองกับกลุ่มชาวบรู (หรือชาวข่า) บริเวณผาบุญ ได้เป็นเรื่องราวแบบมุขปาฐะ (oral tradition) วรรณกรรมพื้นบ้าน (folk literature) และนิทานปรัมปรา (Myth) ที่ยังคงมีการเล่าสืบต่อจากบรรพบุรุษให้กับลูกหลานตามวาระและโอกาสต่าง ๆ ในด้านความเชื่อบงบอกถึงขนบธรรมเนียมชาวผู้ไทยสืบต่อกันมาคือความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ การนับถือ “ผีฟ้าพญาแลน” โดยเชื่อว่ามีอำนาจในการบันดาลให้คุณและโทษทั้งต่อผู้อยู่ในโลกปัจจุบันและผู้เสียชีวิต การประพุดที่อยู่ในศีลธรรมผีฟ้าพญาแลนจะอำนวยให้เกิดความสงบ ชีวิตราบรื่นไม่มีอุปสรรค นอกจากนี้แล้วชาวผู้ไทยยังมีความเชื่อในเรื่อง “ผีบรรพบุรุษ” (ผีเสื้อ) และผีหมเหล็ก (ผีเสื้อเมือง) โดยจะมีพิธีกรรมเหยาเป็นการสื่อสารระหว่างผีที่เคารพนับถือทั้งนี้เพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในการดำเนินชีวิตของตนเอง ครอบครัว

และชุมชน นอกจากนี้ แล้วเอกลักษณ์ทางภาษาของชาวไทยที่ลักษณะเฉพาะของตนเองถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมร่วมที่สำคัญของชาวไทยในทุกภูมิภาค ดังคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์เช่นกัน การมีเอกลักษณ์ของกลุ่มที่โดดเด่นทั้งภาษาพูด การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ข้อปฏิบัติทั้งการครองเรือน การปฏิสัมพันธ์กับสังคมเครือญาติ และวิถีการทำกินได้เป็นจุดเด่นของชาวไทยดังคำขวัญของจังหวัดกาฬสินธุ์ว่า หลวงพ่อคำลือเลื่อง เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวา ผาเสวยภูพาน มหาธารลำปาว ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี” (แกนนำชุมชน ท่านที่ 1, 2561)

1.2 บริบทของพื้นที่ในปัจจุบัน พบว่า บรรพบุรุษชาวคำกั้งได้แยกตัวออกจากชาวไทยกลุ่มใหญ่จากเมืองภูผินารายณ์และข้ามภูโหล่มาประมาณ 30 กิโลเมตร ได้เจอพื้นที่ที่มีลักษณะเป็น “น้ำซับ” จึงตั้งเป็นรกรากถิ่นฐาน จากการสัมภาษณ์ได้สรุปได้ดังนี้

1.2.1 ด้านทุนมนุษย์ พบว่า ชาวไทยยังคงรักษาขนบวัฒนธรรมประเพณีของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะการต่างกาย ภาษาพูด ตนตรี ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และการใช้ภูมิปัญญาการรักษาโรคจากพืชสมุนไพร

1.2.2 ด้านทุนกายภาพ พบว่า มีหน่วยงานที่สำคัญในชุมชนประกอบด้วย **ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 แห่ง** เป็นศูนย์กลางการสื่อสารและประชาสัมพันธ์งานต่าง ๆ **สุขศาลาบ้านคำกั้ง** เป็นสาขาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านภูผินางแดง เป็นศูนย์กลางการดูแลสุขภาพชุมชนปทุมภูมิของชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง **ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 แห่ง** ดูแลและให้การศึกษากับเด็กเล็กตั้งอยู่ภายในชุมชน **โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 35 (บ้านคำกั้ง)** เป็นโรงเรียนประจำชุมชน (เดิมชื่อว่าโรงเรียนคำกั้งคุรุราษฎร์สงเคราะห์) เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มัธยมศึกษาปีที่ 3 และ วัด 2 แห่ง คือ **วัดหอคำ** เป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน เป็นศูนย์กลางศาสนารวมถึงการศึกษาดั้งแต่แรกเริ่มก่อนจะมีโรงเรียน ส่วน **วัดป่าพุทธาราม** ตั้งอยู่ห่างหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นวัดก่อตั้งใหม่ วัดทั้ง 2 แห่งสังกัดมหานิกาย ซึ่งได้เป็นศูนย์รวมศรัทธาและยังคงมีพระสงฆ์ได้เป็นผู้นำกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง การดำเนินชีวิตและปะทะสังสรรค์กับชุมชนอื่น ๆ จะเปิดกว้างเหมือนชุมชนโดยทั่วไป มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพี่น้องชาวไทยอีสานแต่ในวิถีวัฒนธรรมของชุมชนก็ยังคงมีเอกลักษณ์ไว้อย่างเหนียวแน่นโดยเฉพาะภาษาพูด ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

1.2.3 ด้านทุนธรรมชาติ พบว่า วิถีชีวิตและความเป็นอยู่เป็นสังคมชนบท อาชีพหลัก คือ การทำนา ทำไร่ ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานพึ่งพาอาศัยกันและ

เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นกลุ่มสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาอาศัยกันเองได้โดยลำพัง ไม่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอก แต่ละครอบครัวดำรงชีวิตด้วยความเรียบง่าย เช่น เอาปลาไปแลกข้าวหรือเอาเกลือไปแลกปลา ตลอดจนป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยอาหารและพืช และสัตว์ป่านานาชนิด

1.2.4 ด้านทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม พบว่า วัฒนธรรมเป็นบทบัญญัติทางสังคมของชาวอีสานให้เป็นหลักปฏิบัติต่อกันสำหรับคนในสถานภาพต่าง ๆ มาแต่โบราณโดยใช้เป็นคำบอกเล่าขานสืบทอดกันครั้งยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ ฮีตสิบสอง ฝั่ณหรือฝั่ฟ้าทำให้เกิดพิธิแห่บั้งไฟ การรำฝั่ฟ้าเพื่อรักษาโรค และยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตาและผีอื่น ๆ ด้านภูมิปัญญา ได้แก่ แพทย์แผนไทย หมอสมุนไพร หมออง และการอนุรักษ์เรื่องการแต่งกาย

1.2.5 ด้านทุนการเงินหรือสวัสดิการสังคม พบว่า มีชมรมผู้สูงอายุ บ้านเหล่า และกองทุนหมู่บ้านบ้านคำกั้ง ดังคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะตั้งถิ่นฐาน และได้ตั้งชื่อให้พ้องกับลักษณะของพื้นที่ว่า “บ้านคำกั้ง” คำว่า “คำ” หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่มีน้ำไหลซึมผ่านตลอดเวลา ส่วนคำว่า “กั้ง” มาจากคำว่า “ปลากั้ง” หมายถึง ปลาน้ำจืดชนิดหนึ่งในตระกูลของปลาช่อน หัวมนกลมและโตกว่าปลาช่อนทั่วไป ลำตัวจะมีสีน้ำตาลอ่อนถึงน้ำเงินคล้ำ มีลายประหรือจุดสีคล้ำ ท้องสีจาง” (แกนนำชุมชนท่านที่ 2, 2561)

และ “จากลักษณะของพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เหมาะแก่การตั้งรกรากถิ่นฐานจึงได้อพยพเคลื่อนมาตั้งหมู่บ้าน และได้ชื่อว่า “บ้านคำกั้ง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และยังปรากฏร่องรอย “น้ำซับ” ที่เป็นจุดเริ่มต้นการก่อตั้งหมู่บ้าน บ้านคำกั้งตั้งอยู่ริมถนนสมเด็จ-มุกดาหารห่างจากอำเภอภูผินรายณ์ประมาณ 10 กิโลเมตร โดยแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน และแบ่งเป็นคุ้ม” (แกนนำชุมชนท่านที่ 3, 2561)

1.3 สังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทย

เป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์มานาน ประกอบกับมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสัมพันธ์กับชาวผู้ไทยในพื้นที่อื่น ๆ ส่งผลให้การธำรงรักษาความเชื่อสำนึกในประวัติศาสตร์ความเป็นมาส่งต่อมาถึงอนุชนรุ่นหลัง จากการสัมภาษณ์สามารถสรุปที่มาของสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทย ดังนี้

ส่วนที่ 1 ความเชื่อดั้งเดิม เป็นความเชื่อสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษใน “อำนาจเหนือธรรมชาติ” ประกอบด้วย “ผีฟ้าพญาแถน” โดยเชื่อว่าเป็นเทวดาอยู่สวรรค์ มีอำนาจบันดาลให้มนุษย์สุขหรือทุกข์ เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบาย ทำมาหากินได้สบายหรือลำบาก มนุษย์จะต้องอยู่ในศีลธรรม กฎ และจารีตที่ถูกต้อง จะต้องไม่ประพฤติดินให้ผีฟ้าพญาแถนไม่

พอใจ “ผีบรรพบุรุษ” หรือ “ผีเสื้อ” ชาวผู้ไทยมีความเชื่อโลกหลังความตายว่าบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วจะเป็น “ผีเจ้าโคตร” คอยติดตามดูแลลูกหลาน ผีที่นับถือปัจจุบันเป็นผีบรรพบุรุษที่ตามมาเมื่อครั้งมีการอพยพจากเมืองบกเมืองวัง ดังการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ผีบรรพบุรุษเป็นผีพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่เกาะกระบุงตะกร้าหาคอนข้ามน้ำโขงตามลูกตามหลานมา” (ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 1, 2561)

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องของความเชื่อ “ผีเจ้าปู่” หรือ “ผีปู่ตา” เป็นผีประจำหมู่บ้านที่มีมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน โดยเชื่อว่าผีปู่ตาจะให้ความคุ้มครองดูแลสมาชิกชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขในการประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา การเดินทาง หรือเนื่องในวาระพิเศษต่าง ๆ ของสมาชิกในครอบครัว ความเชื่อ “ผีอื่นๆ” เช่น ผีไร่ผินา ผีบ้าน ผีเรือน เป็นต้น ซึ่งผีส่วนนี้จะส่งให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือทำให้เกิดอุปสรรค นอกจากนี้ แล้วยังมีความเชื่อ “ขวัญ” ชาวผู้ไทยเชื่อว่าขวัญเหมือนดวงจิตหรือวิญญาณที่อยู่ในตน สัตว์ สิ่งของ ที่อยู่รอบตัว เมื่อมีเหตุที่ทำให้ขวัญไม่ดี เช่น ป่วย บาดเจ็บ การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานที่ทำการกิน เหตุอันทำให้ตกใจ เสียใจ ขวัญจะหนีออกจากร่าง จะต้อง “สู่ขวัญ” “เอ็นขวัญ” หรือ “พิธีสูตร(สูตร)ขวัญ” เพื่อให้ขวัญกลับมาจะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นปกติสุขได้ พิธีการทำขวัญหรือสู่ขวัญของชาวผู้ไทยจะถือเอาตามวาระต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและงานอวมงคลที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวหรือระดับชุมชน ในระดับชุมชนจะถือตามโอกาส เช่น การเดินทาง การรับตำแหน่ง งานแต่ง เป็นต้น ดังการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ในชุมชนการสู่ขวัญจะเกี่ยวข้องกับคนทั้งหมดในชุมชน เช่น งานบุญเลี้ยงผีปู่ตา งานต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง การทำบุญประจำปี เป็นต้น อุปกรณ์ประกอบด้วย ไข่ต้ม ข้าวต้มมัด ขนม ยาเส้น รูป เทียน ของควาวหวาน ฝ้ายผูกแขน เงินใส่มือ หรือหากเป็นแบบครอบครัวจะมีแคไข่ต้ม ข้าวเหนียว และฝ้ายผูกแขนถือเป็นธรรมเนียมที่พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่จะทำให้ลูกหลานเวลาจะเดินทางไปทำงาน ศึกษา หรือจะออกจากบ้านนาน ๆ เป็นการให้กำลังใจ เป็นการบอกกล่าวผีปู่ย่าตายายบรรพบุรุษให้ดูแลลูกหลานปลอดภัย ไม่มีอุปสรรคการใช้ชีวิต” (ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 3, 2561)

ดังนั้น ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” และธรรมเนียมการ “สู่ขวัญ” และเป็นวิถีที่ยังมีอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมผู้ไทย

ส่วนที่ 2 ขนบธรรมเนียมฮิตสิบสองคองสิบสี่ ด้วยบริบททางสังคมและนิเวศน์ และพัฒนาการของชุมชนที่เติบโตมาพร้อม ๆ กับชุมชนไทยอีสานในพื้นที่ใกล้เคียง

มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมได้ถือเอา “ฮัตลิสสองคองลิสสี่” เป็นวิธีการปฏิบัติไปด้วยตามความหมาย “ฮัตลิสสอง” คือจารีต วิธีการประเพณี และประเพณีที่ปฏิบัติดีงาม และ “ลิสสอง” หมายถึงเดือนทั้ง 12 เป็นวงจรดำเนินชีวิตที่ชาวไทยอีสานถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมา ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษาบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และ “คองลิสสี่” หมายถึงข้อวัตร ข้อปฏิบัติ 14 ข้อ เป็นข้อวัตรปฏิบัติหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อควรปฏิบัติที่ควรจะมีในการปฏิสัมพันธ์กับชนชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่เจ้าเมือง ข้าราชการ พระสงฆ์ และชาวบ้าน ซึ่งขนบธรรมเนียมต่าง ๆ จะมีปราชญ์ของชุมชนที่ผ่านการบวชเรียนมาเป็นผู้นำพาปฏิบัติ ดังการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ส่วนมากจะได้จากคนที่เคยบวชเรียนมาก่อน จะเป็นผู้สืบทอด และนำพาปฏิบัติ ตอนนี้จะมึนน้อยมาก อย่างหมอธรรม หมอสูตร ก็ต้องไปหาจากหมู่บ้านอื่น เริ่มหายากมากแล้ว” (ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 2, 2561)

ดังนั้น ขนบธรรมเนียมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยซึ่งปรากฏใน “คองลิสสี่” คือ “ฮัตเค้าคองเขย” เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่ผู้ที่จะเข้ามาเป็น “เขย” จะต้องได้รับการบอกกล่าวจากญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง หรือเจ้าโคตร เป็นเหมือนข้อตกลงเบื้องต้นก่อนจะเป็นครอบครัวเดียวกันเพื่อสร้างความมั่นคงให้ครอบครัว

ส่วนที่ 3 ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ชาวผู้ไทยบ้านคำกั้งนับพุทธศาสนาแบบเถรวาทตามบรรพบุรุษตั้งแต่ตั้งถิ่นฐานที่เมืองบงเมืองวัง จะมีบุญพิธีตามวันสำคัญทางพุทธศาสนาเหมือนชาวพุทธทั่วไป ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานบุญกฐิน และบุญผ้าป่า มีกิจกรรมเกี่ยวกับบุญพิธีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตรตอนเช้า การถวายสังฆทานตามวาระโอกาสต่าง ๆ ดังการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“การบวชเป็นพระภิกษุเพื่อสืบทอดพุทธศาสนาและทดแทนบุญคุณบรรพบุรุษ การหมุนเวียนเป็นเจ้าภาพดูแลพระสงฆ์และถวายภัตตาหารประจำวันตามคุ้มบ้าน การสมาทานศีลอุโบสถในช่วงวันเข้าพรรษาทุกปี พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักและเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้งเหมือนชาวพุทธตามภูมิภาคต่าง ๆ ของสังคมไทย” (ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 2, 2561)

1.4 ศักยภาพและทุนทางสังคมที่เป็นรากฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.4.1 มิติกระบวนการ ทั้งด้าน ระบบคิด วิธีการปฏิบัติ และผลลัพธ์ จากประวัติศาสตร์ชุมชน บริบทของชุมชนปัจจุบัน และมิติทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความเชื่อดั้งเดิม ฮีตสิบสองคองสิบสี่ และการนับถือพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบคิดของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดที่มีความเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษที่จะคอยดูแลรักษาให้อยู่มีสุข ความเชื่อว่าเมื่อปฏิบัติตนไม่ดีไม่มีศีลธรรมจะทำให้ผีสิงโทษตนหรือคนในครอบครัวให้เจ็บป่วยได้ และนำมาสู่วิถีปฏิบัติที่เป็นขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและภูมิปัญญา แนวปฏิบัติของประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผน เป็นภูมิปัญญาเฉพาะของท้องถิ่น และที่สำคัญคือทั้งความเชื่อดั้งเดิมและหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้สร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านคุณธรรมกตัญญูกตเวทิตาธรรมของคนในครอบครัว และเครือข่าย ดังการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“งานบุญงานพิธีอย่างอื่นจะขาดได้ แต่ญาติผู้ใหญ่เสียชีวิตจะต้องมาครบ ต้องบอกกล่าวทุกสายญาติทั้งใกล้และไกล พ่อแม่ไม่มาลูกต้องมา หรือต้องมีตัวแทนครอบครัวมาสักคน” (ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนโดยตรงท่านที่ 1, 2561)

จะเห็นได้ว่า การสะท้อนถึงเรียนรู้และความกตัญญูกตเวทิตาต่อการปฏิสัมพันธ์ต่อวิถีทำกิน ไร่ นา และบ้านที่พัวพันพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีที่ดูแลไร่นาสวน (ผีตาแฮก)

1.4.2 มิติปัจจัยแวดล้อม เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สะท้อนผ่านการเรียนรู้ถึงภูมิสังคมของชาวผู้ไทยตั้งแต่ประวัติและพัฒนาการชุมชน โครงการของชุมชนปัจจุบันที่แม้จะกลมกลืนกับวิถีวัฒนธรรมแบบใหม่ตามบริบท แนวปฏิบัติแบบดั้งเดิมกับกระบวนการสืบทอดแบบรุ่นต่อรุ่น และปรับตัวของวัฒนธรรมดั้งเดิมกับชีวิตจริงที่เป็นปัจจุบัน และสอดคล้องกับสถานการณ์ ดังดังการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ชาวผู้ไทยยังสะท้อนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สำคัญ ได้แก่ ครูและนักเรียนไทยรัฐวิทยา 35 (บ้านคำกั้ง) รวมถึงศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคำกั้ง ได้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมในฐานะที่เป็นสมาชิกในชุมชน ได้เรียนรู้ถึงพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงวัย การส่งเสริมสุขภาพแบบวิถีชุมชนเมื่อยามเจ็บป่วย วิถีทำกินโดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม บุญพิธีที่เกี่ยวข้องกับความตาย และการทำบุญเพื่ออุทิศญาติหลังความตายแบบแผนทางสังคม การปะทะสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมสังคมปัจจุบัน และหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต รวมถึงเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับปัจจุบัน” (ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนโดยตรงท่านที่ 2, 2561)

ผู้วิจัยได้สรุปเชื่อมโยงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต
ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเชื่อมโยงทุนทางสังคมที่เป็นรากฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน
บ้านคำกั้ง

ทุนทางสังคมของ ชาวไทยบ้านคำกั้ง	มิติกระบวนการทุน ทางสังคม	ความสอดคล้องกับแนวทาง การเรียนรู้ตลอดชีวิต	
1. ประวัติศาสตร์ชุมชน	มิติกระบวนการ - ด้านระบบคิด - ด้านวิธีปฏิบัติ	ความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ นำสู่ การ ปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม และต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม สร้างแบบแผนที่เป็นภูมิปัญญา ปฏิบัติ การปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรมทั้ง ต่อคนรอบข้าง และสิ่งแวดล้อม	
	มิติปัจจัยแวดล้อม	ขนบธรรมเนียมได้เป็นแนวปฏิบัติให้เกิดการ พัฒนาตนเองและเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว การผสมผสาน พัฒนาการของชุมชน และการปะทะสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรม	
2. บริบทชุมชนปัจจุบัน	มิติกระบวนการ - ด้านวิธีปฏิบัติ - ด้านผลลัพธ์	เรียนรู้ถึงบรรทัดฐานทั้งด้านแนวปฏิบัติ กฎ ข้อ ห้ามต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงสถานภาพของ ตนเอง และการปฏิสัมพันธ์เพื่อการอยู่ร่วมกัน	
	มิติปัจจัยแวดล้อม	การเรียนรู้ถึงภูมิสังคม โครงการของชุมชนปัจจุบัน วิถีการดำเนินชีวิต แนวปฏิบัติที่สืบทอดแบบรุ่น ต่อรุ่น และการผสมผสานพัฒนาการของชุมชน การปะทะสังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมสังคม ปัจจุบัน ประยุกต์ใช้จริงในชีวิต	
3. สังคมและวัฒนธรรม 3.1 ความเชื่อดั้งเดิม	มิติกระบวนการ - ด้านระบบคิด - ด้านวิธีปฏิบัติ - ด้านผลลัพธ์	เรียนรู้ทุกช่วงวัย ความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน ความเกี่ยวข้องวิถีชีวิตตั้งแต่เกิด การเปลี่ยนผ่าน ช่วงวัย ความเจ็บป่วย การประกอบอาชีพ ความ ตาย และชีวิตหลังความตาย	
	3.2 ฮีตสิบสองคองสิบสี่	มิติกระบวนการ - ด้านระบบคิด - ด้านวิธีปฏิบัติ	แนวปฏิบัติทางสังคม การผสมผสาน การปะทะ สังสรรค์ทางสังคมและวัฒนธรรมสังคมปัจจุบัน
	3.3 การนับถือพุทธ ศาสนา	มิติกระบวนการ - ด้านระบบคิด - ด้านวิธีปฏิบัติ - ด้านผลลัพธ์	หลักธรรมทางพุทธศาสนาและบุญพิธีเกี่ยวเนื่อง กับพุทธศาสนาได้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และ แบบแผนการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนระหว่างความ ความเชื่อเดิม และปัจจุบัน
มิติปัจจัยแวดล้อม		แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับ สถานการณ์ และบริบทสังคมในภาพรวม	

2. การศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน
พบว่า จากการสนทนากลุ่มสามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญและสามารถพัฒนาสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

2.1 บริบททางสังคม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ประวัติศาสตร์และพัฒนาของชุมชน สถานการณ์ปัจจุบัน และสังคมและวัฒนธรรมจะสะท้อนระบบความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งจากอดีตและต่อเนื่องถึงปัจจุบันและเป็นที่มาของการสร้างระบบความรู้หรือสร้างแบบแผนที่เป็นภูมิปัญญาปฏิบัติเพื่อความดำรงอยู่ของสมาชิก นำไปสู่กระบวนการสร้างการปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม และต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม การศึกษาและทำความเข้าใจถึงองค์ประกอบบริบททางสังคมจะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

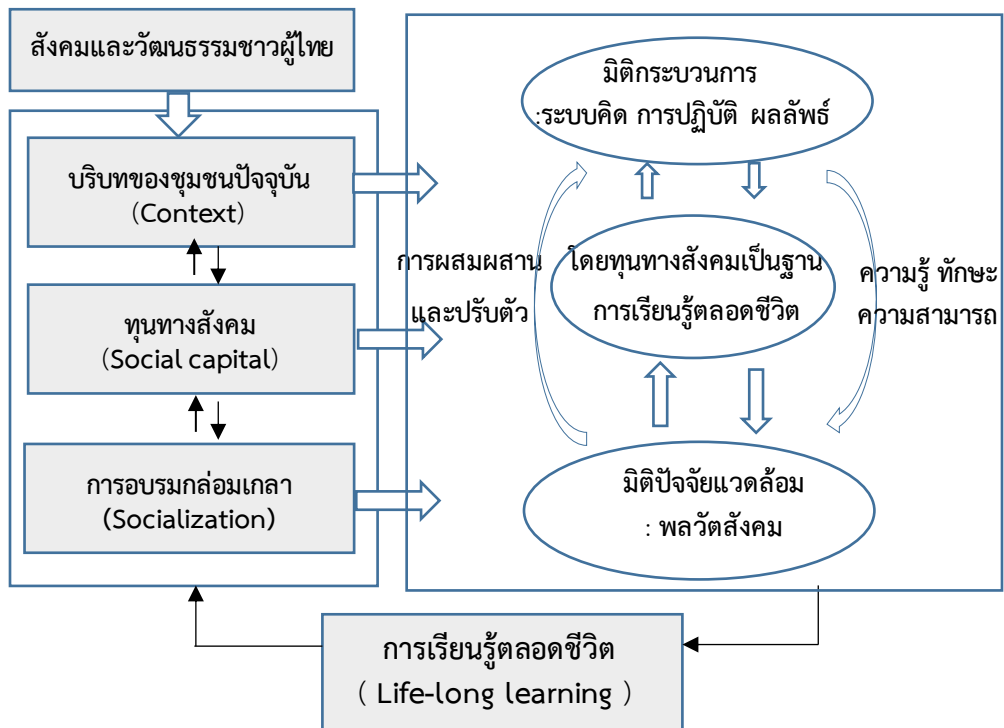
2.2 ทุนทางสังคม เริ่มต้นจาก “มิติกระบวนการ” ที่ครอบคลุมตั้งแต่ระบบคิด วิธีการปฏิบัติ และผลลัพธ์ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงวิถีชุมชนอย่างลึกซึ้งจะสะท้อนให้เห็นถึงทุนประสบการณ์ต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างรอบด้าน และสามารถที่จะออกแบบเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การบูรณาการเข้ากับโรงเรียนหรือสถานศึกษาในระดับชุมชนได้ โดยเฉพาะประเพณีและวัฒนธรรมที่ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิต รวมถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ทุนทางสังคมจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งหมดของชีวิตมนุษย์และสามารถเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิต “มิติปัจจัยแวดล้อม” เป็นการหลอมรวมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สะท้อนผ่านภูมิสังคมดั้งเดิม ปัจจุบัน และโครงสร้างของชุมชน

2.3 การอบรมกลุ่มเกลา ด้วยความเป็นสังคมชนบทที่มีพื้นฐานการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรมและพื้นฐานสังคมแบบเดียวกันวิถีการดำเนินชีวิตเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคมด้วย การให้ความสำคัญกับการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในชุมชนให้มากที่สุดตั้งแต่การดำเนินชีวิตในครอบครัว กิจกรรมของชุมชนตามวาระและโอกาสต่าง ๆ หรือบูรณาการเข้ากับหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนเป็นกระบวนการอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เห็นถึงระเบียบของชุมชนตนเอง เห็นคุณค่า และสามารถนำเอากฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติจากวิถีเดิมของชุมชนเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนและสามารถปรับตัวเข้ากับชุมชนและสังคม

2.4 การเสริมสร้างวงจรการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคม เป็นฐาน
การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะเกิดเป็นมรรคผลในวิถีการปฏิบัติและการดำเนินชีวิตจริงต้องผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องตระหนักถึงการเชื่อมประสานองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ 1) **มิติของทุนทางสังคมพื้นฐาน** ทั้งด้านระบบการคิด การปฏิบัติและผลลัพธ์ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แม้ว่าเชิงปฏิบัติจะไม่สามารถลงรายละเอียดถึงเนื้อหาและสาระแต่ละกิจกรรมอย่างเป็นระบบ แต่อย่างน้อยที่สุดผู้นำหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมที่เป็นพื้นฐาน

ว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน 2) มิติของปัจจัยแวดล้อม ทั้งปัจจัยภายในชุมชนคือ ความต้องการที่สอดคล้องกับวิถีปัจจุบันของชุมชน โครงสร้างทางสังคมที่มีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง วิถีการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะการประกอบอาชีพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากสังคมเกษตรที่อิงกับฤดูกาลอันเป็นผลสืบเนื่องให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ปัจจุบันมีการประกอบอาชีพด้านอื่น ๆ ที่มีการเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้นส่งผลให้ต้องปรับเปลี่ยนพิธีกรรมที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน การศึกษาที่สมาชิกในชุมชนได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่อย่างสมบูรณ์ เทคโนโลยีการสื่อสารที่เร็วมากขึ้น และระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่เปิดกว้างตามยุคสมัย ดังนั้น การจะพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาให้เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องมีการผสมผสานและปรับตัวให้เท่าทันกับปัจจุบัน แต่ทั้งนี้จะต้องดำรงองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ให้อยู่ในทุกมิติของกระบวนการคือ **ความรู้ ทักษะและความสามารถ** เพื่อให้สามารถสะท้อนสู่วงจรการเรียนรู้และต่อเนื่องให้มากที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยได้พัฒนาแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน

อภิปรายผล

1. จากการศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า มีประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และมีพัฒนาการชุมชนมาใกล้เคียงกัน มีการผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ มาเป็นแบบแผนของชุมชนได้อย่างกลมกลืน และประการสำคัญคือ การมีความเชื่อที่เป็นที่มาของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและบริบทของพื้นที่รวมถึงประเพณีและวัฒนธรรมร่วมสมัยโดยเฉพาะการน้อมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตและพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี นับว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่พื้นฐานในการธำรงรักษาชุมชนให้ดำเนินชีวิตได้มาอย่างปกติสุข มีความไว้วางใจเชื่อมั่นบนฐานความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่เหนียวแน่น ดังที่ Mackenzie, N. I. et.al ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นจะมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่สะท้อนถึงความเป็นองค์รวมที่สนองความต้องการทางการเรียนรู้ของแต่ละปัจเจกบุคคลหรือของชุมชนหรือแต่ละกลุ่มอย่างเป็นกระบวนการและมีความต่อเนื่องตลอดชีวิตได้ (Mackenzie, N. I. et.al, 1970) และ Putnum, D.R. กล่าวว่าการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนว่าเป็นการศึกษา “องค์ความรู้” ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนปัจจุบัน และเป็นต้นทุนของชุมชนต่อกระบวนการพัฒนาและการเสริมความเข้มแข็ง ซึ่งประกอบไปด้วยความไว้วางใจ (trust) บรรทัดฐาน (norms) และเครือข่ายทางสังคม (networks) ที่เอื้อให้เกิดการประสานร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เชิงระบบ สังคมและวัฒนธรรมชาวผู้ไทยมีความสำคัญในการเป็นทุนทางสังคมที่เป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งการศึกษา เศรษฐกิจ การปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Putnum, D.R., 1993)

2. จากการศึกษาแนวทางการการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตบนฐานทุนทางสังคม พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญและสามารถพัฒนาสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตคือ บริบททางสังคม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นที่มาของการสร้างระบบความรู้หรือสร้างแบบแผนที่เป็นภูมิปัญญาปฏิบัติ นำไปสู่กระบวนการสร้างการปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมและต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม ในส่วนของทุนทางสังคม ประกอบด้วย ด้าน “กระบวนการ” ที่แสดงให้เห็นว่าทุนทางสังคมของชาวผู้ไทยเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ดังจะเห็นได้จากจากวิถีการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และในด้าน “ปัจจัยแวดล้อม” แสดงให้เห็นว่าเกิดการหลอมรวมการเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งจากภูมิสังคมดั้งเดิม โครงสร้างของชุมชนปัจจุบันที่มีปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ในด้านการอบรมกล่อมเกล่าเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เกิดระเบียบสร้างคุณค่า และสามารถนำเอากฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติจากวิถีเดิมของชุมชนเป็นแนวทางใน

การประพุดิปฏิบัติตนและการดำรงอยู่ของสังคม และการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาให้เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นจะต้องมีการผสมผสานและปรับตัวให้เท่าทันกับปัจจุบัน และต้องมีความรู้ ทักษะ และความสามารถ เป็นวงจรการเรียนรู้ที่หมุนเวียนต่อเนื่องตลอดเวลา เห็นด้วยกับ Haggstrom, B.M. (Ed.) ที่ว่าความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลายาวนานนั้นจะเป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิตที่เสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้ได้อยู่ได้ตลอดเวลา และการเสริมสร้างการเรียนรู้บนฐานวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดที่มุ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และมีวัตถุประสงค์คือการพัฒนาความรู้ ทักษะ และความสามารถ มีรูปแบบทั้งมิติการศึกษา การฝึกอบรม เป็นระบบ นอกระบบและครอบคลุมถึงการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยนับว่าเป็นความรู้บนฐานวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้เกิดเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Haggstrom, B.M. (Ed.), 2021)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์มีความเป็นเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ที่สำคัญโดยสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดของชุมชน ความเชื่อทางศาสนา ชาวผู้ไทยจะมีความผูกพันกับการนับถือพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และมีผสมผสานกับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยอีสานกล่าวคือฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่เป็นรากฐานของวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจนถึงปัจจุบัน สังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยนอกจากจะสามารถพัฒนาเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับสมาชิกในชุมชนแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงมิติของการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานอีกด้วย มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับความผาสุก สวัสดิการ และความสุขของชุมชนที่ส่งต่อมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงความต้องการจำเป็นทั้งด้านด้านร่างกาย (Physiological Needs) ด้านความปลอดภัย (Safety Needs) ด้านความมั่นคงชีวิต ด้านสังคม (Social Needs) การยอมรับและเป็นสมาชิกของกลุ่ม (Esteem Needs) ทุนทางสังคมวัฒนธรรมจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งหมดทั้งด้านแนวคิด วิธีการ และเป้าหมายที่ทุกสังคมต้องการ การเล็งเห็นความสำคัญ ของทุนทางสังคมในฐานะที่กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปคือ กระทรวงวัฒนธรรมควรมีการศึกษาวิจัยและพัฒนาคุณภาพชีวิตกับกลุ่มชาติพันธุ์ ทุกภูมิภาคเพื่อค้นหาทุนศักยภาพและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของแต่ละพื้นที่ และควรมีการวิจัยและพัฒนามิติทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนา กับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับพื้นที่

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณนายฉัตรชัย ไชยทองดี อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 และพี่น้องประชาชน บ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ให้ข้อมูลและความสะดวก ในการสังเกตการณ์ ตลอดจนการให้ข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้การศึกษาครั้งนี้มีความสมบูรณ์ และมีความเป็นปัจจุบันมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- แกนนำชุมชนท่านที่ 1. (25 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เรียงวิชัย นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- แกนนำชุมชนท่านที่ 2. (26 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เรียงวิชัย นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- แกนนำชุมชนท่านที่ 3. (25 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เรียงวิชัย นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- คำพันธ์ ยะปะตัง. (2555). ธรรมาสันเสาเดียว: รูปแบบโครงสร้างและคติความเชื่อของชาวยุโรป อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธนากร สังเขป. (2556). การพัฒนาที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวรรตน์ บุญภิลละ. (2558). วิถีชีวิต ความเชื่อ ภูมิปัญญาของชาวยุโรปอีสาน. วารสารพื้นถิ่นโขง ชี มูล, 1(1), 100-119.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2556). วิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2560). ยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็ง (ยุทธศาสตร์พลังแผ่นดิน). นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.).
- ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 1. (25 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวไทยบ้านคำกั้ง อำเภอภูฉิมรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เรียงวิชัย นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)

- ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 2. (25 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เริงวิชญ์ นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ปราชญ์ชุมชนท่านที่ 3. (26 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เริงวิชญ์ นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ปาน กิมปี. (2554). ทุนทางสังคมกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. วารสาร กศน., 4(1), 32-44.
- ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนโดยตรงท่านที่ 1. (30 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เริงวิชญ์ นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนโดยตรงท่านที่ 2. (30 เมษายน 2561). แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านคำกั้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. (เริงวิชญ์ นิลโคตรและคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- สุเทพ ไชยขันธุ์. (2556). ผู้ไท ลูกแก่น. กรุงเทพมหานคร: ตลาตา.
- Haggstrom, B.M. (Ed.). (2021). The Role of Libraries in Lifelong Learning: Final Report of the IFLA Project under the Section for Public Libraries. Retrieved November 9, 2021, from <http://www.ifla.org/publications/the-role-of-libraries-in-lifelong-learning>. 9/11/2021
- Mackenzie, N. I. et.al. (1970). Eaching and Learning: An Introduction to New Methods and Resources in Higher Education. Paris: UNESCO; International Association of Universities.
- Putnum, D.R. (1993). Making Democracy Work: civic tradition in modern Italy. (Fifth printing). New Jersey: Princeton University Press.